

Şadət CƏFƏROV,
iqtidadiyyat elmləri üzrə fəlsəfə
doktoru.

*Azərbaycan və Rusiya Yazıçılar və
Jurnalistlər Birliklərinin üzvi,
Beynəlxalq Yazarlar Birliyinin üzvi*

(I YAZI)

Xalq şairi, görkəmli ictimai-siyasi xadim Sabir Rüstəmxanlı mən gəncliyindən, yaradıcılığının və həyatının çox çoxşün çağlarından tanıyıram. Hələ Milli Hərəkət zamanının mitinqlərindəki tarixi çıxışlarına baxan, onu dinləyən kimi belə qərara gəlmişdim ki, Sabir yaxşı başa düşür xalqın başladığı mübarizə yolunda necə çətinliklər olacaq, bəlkə hələ qanlı savaşların da baş verəcəyinə dair öncəgörməsi də hiss olunurdu, duyulurdu. Tarix göstərdi ki, Sabir Rüstəmxanlı kimi ziyalıların narahatlığı əbəs deyil.

Ermənistandan azərbaycanlıların kütəvi şəkildə qovulması, dəhşətli qətlər, insanların qəddarcasına işğencələrə düşür edilməsi, nəhayət, 90-nın 20 Yanvarı... bütün bunlar hələ başlanğıc idi. Xalqı daha böyük fəlakətlər gözləyirdi. Məlum Birinci Qarabağ müharibəsi, torpaqlarımızın işğalı, daha dəhşətli faciələrin silsiləsi - bunlar artıq çox dəhşətli mənzərələr idi. Həm də elə faciəli mənzərələr idi ki, Azərbaycan xalqının tarixi üçün bu hadisələr sanki ölüm-qalım məsələsinə çevrilmişdi. Bir sözlə, ölkə dağılmaq, parçalanmaq təhlükəsi qarşısında idi.

Sabir Rüstəmxanlı ardıcıl olaraq vətənin birliliyini, bütövlüyünü istər çıxışlarında, istərsə də yazılarında təbliğ edir, sağlam milli qüvvələri öz ətrafında birləşdirməyə çalışırdı.

Məlumdur ki, təkcə Azərbaycan xalqına yox, elə ermənilərin özlərinə də böyük fəlakət gətirmiş Zori Balayanın akademik Qaqəbəyanın ideoloji təxribatları Qafqazı qan çanağına döndərirdi. Mənfur Zori Balayan "Ocaq" kitabını yazmış, hətta müxtəlif dillərə tərcümə etmişdi. O, həmin kitabda Azərbaycan torpaqlarına iddialarını irəli sürür. Bədi-emosional təsvirlərlə erməni gənclərinin beynlərini zəhərləyir. Bütün imkanları ilə Azərbaycan torpaqlarına yürüş etməyə çağırırdı. Belə bir dövrdə Azərbaycan xalqının böyük oğlu Sabir Rüstəmxanlı məhz Zori Balayana, onun "Ocaq" kitabına tutarlı bir cavab yazdı.

Sabir Rüstəmxanlı yazdığı cavab "Ömür kitabı" adlanırdı. Bu kitabda Azərbaycan xalqının tarixi taleyini işıq tutulur. Xalqımızın qəhrəmanlıq keçmişini xatırlanır. Şərqdə ilk dəfə demokratik respublika qurmuş babalarımızın adlarını cəsarətlə çəkir. Bir sözlə, Azərbaycan xalqını gələcək faciələrdən xəbərdar etməyə çalışırdı. O, çox tutarlı dəlillərlə Zori Balayanın çürük məntiqini ifşa edir, Azərbaycanın orazi bütövlüyünü qorumaq naminə bütün qüvvələri səfərbər etməyə çağırırdı.

Əlbəttə, Sabir Rüstəmxanlı birinci növbədə böyük şairdir. Milyonlarla insa-

SABİR RÜSTƏMXANLI YOLU

YAXUD, BÖYÜK SƏNƏTKARIN VƏTƏN DÜŞÜNCƏLƏRİNƏ BİR NƏZƏR VƏ "MİLLİ TALEYİMİZ VƏ BİZ" KİTABINDAN QEYDLƏRİN AYDIN ÇALARLARI

nın qarşısında alovlu nitqləri ilə hər kəsi dinləməyə məcbur edən gücə malikdir. O, alovlu bir natiq kimi Azadlıq meydanındakı çağırış nitqlərində sözün həqiqi mənasında mənəvi ucalıq mərtəbəsinə yüksəlmişdi.

Sabir Rüstəmxanlı hazırlığına, tarixi-mənəvi bilgilərlə silahlanmasına kimsenin şübhəsi yoxdur. O, nitqlərində ona görə uğur qazanma bilirdi ki, elmi dəlillərini insanların düşüncəsinə yeritmək üçün yeri gələndə poetik imkanlarından yararlanma bilirdi.

Ulu Öndərimiz hakimiyyətə gəldi. Ölkənin çox çətin dövrü idi. Bu mərhələdə də Sabir Rüstəmxanlı dağıdıcılıq yolu tutanlardan fərqli olaraq insanları vahid azərbaycançılıq ideologiyası ilə birləşməyə çağırırdı. Mətbuat və informasiya naziri kimi demokratiyanı qorumaq, xalqı daha doğru və düzgün yola yönəltmək naminə mətbuatın qarşısında da mühüm vəzifələr qoyurdu. O, uzun müddət Azərbaycanın Milli Məclisində xalqın səsinə və ruhunu təmsil edib. Elə bu günün özündə də Sabir Rüstəmxanlı yenə xalqa birlikdədir. Uğurlu xarici siyasəti məmnuniyyətlə dəstəkləyir. Torpaqlarımızın azad olunmasında xalqı birliyə çağırışı ilə Ali Baş Komandanın mənəvi dəstəkçisi oldu.

Deputatların qayğısı çoxdur. Qanunların hazırlanması, müxtəlif məsələlərin müzakirəsi çoxlu vaxt aparır. Sabir Rüstəmxanlı Milli Məclisdə bu mühüm məsələlərin müzakirəsi zamanı həmişə fəal olub. Amma o, xalqın sosial problemlərini də unutmur. Yeri gəldikcə əhalini düşündürən vacib sosial problemlərin həlli yolunu göstərən çıxışlar edir. Bununla da o, əsl xalq adamı kimi həqiqi imicini qoruyub saxlaya bilir.

Bütün bunlar öz yerində. S.Rüstəmxanlı beynəlxalq səhədə də Azərbaycan xalqının haqqını və hüquqlarını qorumaq uğrunda cəfakəşliklə çalışır. Dünya Azərbaycanlıları Konqresinin sədri kimi dünya azərbaycanlılarını birləşdirməyə, ağıllı diaspor siyasətinin formalaşmasına çalışmağı ilə də fərqlənir. O, dünya azərbaycanlılarının sevimli rəhbəri kimi dünyaya səpələnmiş bütün azərbaycanlıların haqqını və hüququnu qorumaq sardan da öz məntiqliyi ilə fərqlənir. Məlumdur ki, cənubi Azərbaycanda dili bir, qanı bir 40 milyonluq qardaşlarımız var. Onların haqqı, hüququ bu gün də tanınmır. Çox təəssüf ki, İran dövləti öz siyasətində azərbaycanlılara qarşı ögeylik xətti yeridir. Çox az qism ermənilərə hər cür şərait yaradıldığı halda, azərbaycanlıların dil, məktəb və digər haqları heç göz önünə götürülmür də.

Bütün bunlarla birgə beynəlxalq aləmin müxtəlif tribunallarından şübhəli məqsədlərə xidmət edən elə ziyalıların meydana çıxır ki, onlar Azərbaycanın tarixinə böhtan atır, xalqı mənəvi cəhətdən gücsüzləşdirməyə çalışırlar. Sabir Rüstəmxanlı belə məxluqlara da çox mərdanlıqla sinə gəzir, onlara tutarlı cavablar verir.

İllərdir ki, müxtəlif adlar altında Güntay Gəncəli adlı birisi Azərbaycan xalqının tarixinə böhtan atmaqda, milli varlığını parçalamaya yönəlmiş çıxışlarını davam etdirməkdədir. Güntay Gəncəli Şah İsmayılı, ümumiyyətlə, Səfəvilərə və

davamlı olaraq Babəkə, Səttar xana, Şeyx Məhəmməd Xiyabaniyə, digər tarixi şəxsiyyətlərə böhtanlar atır. Onların əvəzsiz tarixi xidmətlərinin üstündən xətt çəkməyə çalışır və bu yolda hər cür böhtanlardan çəkinmir. O cümlədən insanların beyninə yeritmək istəyir ki, bunların türk xalqına dəxli yoxdur. S.Rüstəmxanlı isə çox tutarlı şəkildə onun alçaq məlahizələrinə cavab verməkdə davam edir.

Sabir Rüstəmxanlı müxtəlif şəkildə Güntay Gəncəlini təkərlənən suallarına hünerlə cavab verir. O, cəsarətlə göstərir ki, Azərbaycan xalqının tarixini saxtalaşdırma meyillərinə baxmayaraq, bu tarixin elə səhifələri var ki, heç bir vəchlə onu təkzib etmək, dağıtmaq mümkün deyil. Bununla da Güntay Gəncəli adlanan məxluq Azərbaycan xalqının tarixi üçün ata biləcəyi böhtanların qarşısını cəsarətlə kəsir. Təkcə Güntay Gəncəliyi ifşa etməklə kifayətlənmir, eyni zamanda onun düşüncələrinə təsir göstərmək istədiyi yeni nəsəl azərbaycanlıları da ayıldır. Buna elə bir sədd çəkir ki, onun qırılmaz məntiqi xalqın mənəvi səngərinə çevrilir. Sabir Rüstəmxanlı yazır: "Sənin suallarına bənzər soruları ömrüm uzununu mən də cəmiyyətimə ünvanlamışam və sənin də bəzi suallarının altından təəddüd etmədən imza ataram. Bildiyimiz bəzi məsələləri yenidən gündəmə gətirib bizim söhbət mövzumuza çevirmək isə ciddiyyətdən uzaq olan yanaşmadır. Çünki tarixşünaslıqla bağlı sovet dövrünün və indinin metodoloji prinsiplərini mən hazırlamışam, cild-cild tarix kitablarını da mən yazmışam. Stalinin təlimatı ilə Azərbaycanı türk dünyasından qoparıb onun üçün yeni əlifba, saxta tarix, ədəbiyyat, mədəniyyət konsepsiyaları hazırlatdıran da mən olmamışam. Əksinə, mən özüm o konsepsiyaları sorğulayan, millətimin haqları uğrunda mübarizə aparan adamam və bu işə sənədən çox-çox öncə başlamışam. Buna görə də sən, ilk növbədə, soru sormalı olduğun ünvanları düzgün müəyyənləşdirməlisən...". Göründüyü kimi o, Güntay Gəncəlini şübhəli mövqeyini ifşa edə-ədə həm də ona humanistcosinə yanaşır. Ona tələp edir ki, hər hansı bir məsələdən danışıqdan əraşdırmalarını daha dəqiq aparsın, düzgün nəticələrə gəlsin. Məlumdur ki, S.Rüstəmxanlı qeyd etdiyi kimi Stalinin təlimatı ilə azərbaycanlıları türk dünyasından ayırmaq məqsədi ilə "azərbaycanlı" termini yaradılıb. Amma hər halda subyektiv münasibət olsa da, bu ad altında Azərbaycan xalqının çoxetnoslu mühiti bu adı dəyərləndirmək gücündə oldu.

O ki qaldı, Azərbaycan xalqının tarixi şəxsiyyətlərinə; bu yolda da Güntayın tutduğu yol çox zərərli və təxribat xarakterlidir. Elə bil ki, o, xüsusi təlimatlarla görkəmli tarixi şəxsiyyətləri ləkələmək, onları xalqın gözündən salmaq yolu tutub. O elə bir məqsəd güdüb ki, son nəticədə əlli milyonluq Azərbaycan xalqı gücsüzlük girdabına düşsün. Bununla da kimlər hansı niyyətlərlə meydana atılıblar - onlar öz məqsədlərinə yetsinlər.

Əlbəttə, S.Rüstəmxanlı tarixi şəxsiyyətləri inkar etmədiyi kimi, özü demiş, onları idəlləşdirmir də. Onların da öz mübarizələrində səhvləri, bədrəmələri olub. S.Rüstəmxanlı yeri gəldikcə bunları

da göstərir, ancaq Güntay kimilərinin qərəzli mövqeyinə ardıcıl zərbələr endirir: "Məşrutə inqilabı hansı şəraitdə baş vermişdi, Səttar xanın məqsədi nə idi və nəyə nail oldu, Şeyx Məhəmməd Xiyabani bir Azərbaycan müəffəkkiri idi, yoxsa erməni casusu: niyə ölkəsinin adını Azərbaycan yox, Azadistan qoymuşdu? Bunlar çoxdan cavabını tapmış məsələlərdir... Heç kim nə Səttar xanı, nə də Xiyabanini idəlləşdirmir və onların səhvlərini görmədən gəlmir. Bununla belə, heç kim bu insanların təkcə Güney Azərbaycan türklərinin deyil, bölgədəki digər məzlum millətlərin oyanışında oynadığı rolu da inkar edə bilməz. İran-şah rejiminin hətta ölkənin bölünməsinə nəzərdə tutmayan, yalnız milli hüquqlar və insan haqları tələbləri ilə aparılan mübarizələrə dözümsüzlüyünü və bu mübarizələri yatırmaq üçün rus-bolşevik, ingilis, erməni silahlı qüvvələrini cəlb etdiyini nəzərə alanda o insanların qəhrəmanlığı qarşısında baş əyməkdən qeyri yol qalmır və onların səhvlərini də anlayırsan" S.Rüstəmxanlı yaxşı bilir ki, Güntay kimilər hazırlıqlıdır. Öz fikirlərini sanki təkzib oluna bilməyəcək məntiqə əsaslandırmağa çalışırlar. Onların düşüncələri yalnız və yalnız Azərbaycan xalqının birliyinə qarşı yönəlib. Üstəlik, onlar bütün cidd-cəhdləri ilə Azərbaycanı türk dünyası ilə qarşı-qarşıya qoymaqdan çəkinmirlər.

S.Rüstəmxanlı böyük türkdür. O, türkün nəyə qadir olduğunu da yaxşı bilir. İstər elmi-publisistik, istərsə də bədii yaradıcılığında türkü sonsuz bir ihlamla təbənnüm edir. Azərbaycan xalqının milli hüquqlarını qorumaq baxımından onun istinad imkanları çox genişdir. O nə Səttar xanın, nə də Şeyx Xiyabaniyin böyük və danılmaz mübarizələrinin yox yerdən meydana çıxmadığını təkrar-təkrar əsaslandırır. Hətta meqamı gəldikcə Azərbaycan adına, ünvanına tarixi şəxsiyyətlərin yeterli münasibətlərini də diqqətə çəkir: "Düzünə qalsa, mən Səttar xan və Xiyabani dövrünün bütün tarixi bəlgələrinə baxmışam, fars-İran arxivlərindən xəbərsizəm, lakin, hətta bu bəlgələrin hamısını oxusam və orada Xiyabaniyə qarşı ittihamlar görsəm belə, yəni də təb ki "Azərbaycan" məqaləsinə görə onun bütün günahlarından keçərdim, çünki bu məqalə bir manifest, bir vətəndaşlıq harayıdır. Azərbaycanın ölməz ruhunun üsyanı idi". Bu cümlələri oxuduqca sanki ilhama gəlirsən, qəlbini yüksək ruhu çırpıntılarla dilə gəlir. Fəxr edirsən ki, Azərbaycan xalqının tarixi taleyində bu xalqın yolunda hər cür tale acılarına dözməyə gücü çatan şəxsiyyətlər olub. Bizim düşüncələrimizə görə S.Rüstəmxanlı məhz vətən səvdalisi olduğu üçün onun sözləri qəlbini alovuna bürünüb.

Bütün azərbaycanlılar yaxşı bilir ki, dövlətçilik tariximizin çür quruluşu səhifələri yüz illiklərə söykənən Səfəvilər dövrü ilə bağlıdır. Azərbaycan xalqı Şah İsmayılı sevir. Onun məhz Azərbaycan dilinə rəvac verməsi sayəsində dilimiz dövlət orqanlarına maneəsiz işlənib. O həm də bu dildə ölməz poetik örnəklər yaradıb. Bununla da Azərbaycan xalqının tarixində öz adını əbədiləşdirib.

Əvvəli 10-cu səhifədə

Məsələ burasındadır ki, S.Rüstəmخانli Guntaya cavablarında qətiyyən qərəzli deyil. Hətta yeri gələndə onun doğru mülahizələrini də təqdir edir. Bununla da qarşısındakı opponenti haqiqi tarixə xidmət etməyə çağırır: "Tarixi şəxsiyyətlərə onların bürdələrinə, müəyyən yanlışlıqlarına görə yox, daşdıqları böyük ideallara və millətin yaddaşında buraxdıqları izlərə görə qiymət verərlər, yoxsa səhv axtarmağa qalsa, dünyada ideal insan yoxdur və adlarını çəkdiyim böyüklərimizin həyatında da belə səhvlər olub. Şah İsmayıl Xətəini sevmədən belə hətta sən də "Səfəvilər" əsərində onun xarakterini biçimləndirən, uşaq qəlbini intiqam duyğusu və qəzəblə dolduran mənbələri kifayət qədər obyektivliklə göstərmisən". Azərbaycan xalqının tarixi şəxsiyyətləri ona görə canlarını qurban verməyiblər ki, bu gün kimə meydana çıxıb onları asanlıqla danmaq üçün təbliğat aparın və bu təbliğata uyan, ona aldanan hələ düşüncəsi yetkinləşməmiş yeni nəsəl də tora düşsün. Maraqlıdır ki, Sabir Rüstəmخانli Guntayın böhtanlarına tuş gələn Səttar xan və Xiyabani obrazlarına yazılarında təkrar-təkrar qayıdır. Sanki bununla onların müqəddəslərinə xələl gətirə biləcək hər cür qara niyyətlərin qarşısına sədd çəkir: "Səttar xan və Şeyx Məhəmməd Xiyabani ilə bağlı demək istədiklərimə burada nöqtə qoya bilərdim. Lakin sən bir neçə ittihamın da var ki, onları qulaqardına vurub keçməz olmaz. Çünki bu ittihamlar yaxın tariximizə və o tarixin sahibi olan xalqa sayğısızlıqdır və cavabsız qalmamalıdır! Həm də nəzərə almalıyıq ki, burada söhbət məhz "millət və insan haqları" uğrunda mübarizə tariximizin iki ən parlaq nümayəndəsindən gedir. Aydınlıq gətirmək istədiyim birinci məsələ Səttar xanı qəhrəman saymamaya iddianla bağlandı. Səttar xan hərəkətinə V.İ. Leninin verdiyi qiymət bu hərəkətin guya anti-milliliyini göstərmək üçün əsas sayıla bilməz. Xiyabani bənzər əsaslıqla bağlılığı, yaxud Azərbaycanın haqlarını İranın bütövlüüyü içərisində axtarışı tənqid edilir. Nəzərə almaq lazımdır ki, o illərdə Rusiyada, İranda, Türkiyədə gedən proseslər bir-birinə bənzəyirdi, Rusiyada və İranda inqilab milli yox, sinfi xarakter daşıyırdı. Buna görə də - Səttar xanın bütün İran məzlumlarının haqlarını dilə gətirməsi onun kiçikliyi yox, böyüklüyü idi. Bununla belə, Səttar xan Qacar türkü olan şahla da üz bənzərlikdən ondan İran məclisinin, Konstitusiyasının bərpasını tələb etmişdi. Buna görə də onu türk şahını yuxub yerinə Pəhləviləri gətirməkdə, yəni onun ölümündən on bir il sonra baş verəcək olaylara görə qınamaq olmaz". Sabir Rüstəmخانli cavablarında Azərbaycan xalqına qərəzli siyasət yeridən Pəhləvilərin dest-xəttinə də toxunur. Sanki bu mülahizələri ilə diqqətimizə çatdırır ki, Guntay kimiləri bilərəkdən, ya bilməyərəkdən fars şovinizminin xəttini müdafiə edir.

Necə yaddan çıxarmaq olar ki, Guntay Səttar xanı türk xalqlarının ruhundan ayırmağa cəhdlər göstərir.

Ədəbiyyat tariximizdən yaxşı məlumdur ki, M.Cəlil, Sabir kimi görkəmli ədəbiyyət xadimləri Səttar xanı vəsf edəblər, onu bir türk qəhrəmanı kimi xarakterizə edəblər.

Görəsən, Guntay kimiləri nə düşünür. Biz sakit, səssiz onun böhtanlarına qulaq asmaq, nəticədə onun zərərli düşüncələrini yaddaşımıza yazmaqla yaddaşsızlıq yolu tutmalıyıq?

Guntay kimiləri unudur ki, Azərbaycan xalqının S.Rüstəmخانli kimi oğulları da var. İndiki halda mən düşünürəm ki, S.Rüstəmخانli olmasaydı, bu cavabları

SABİR RÜSTƏMƏXANLI YOLU

YAXUD, BÖYÜK SƏNƏTKARIN VƏTƏN DÜŞÜNCƏLƏRİNƏ BİR NƏZƏR VƏ "MİLLİ TALEYİMİZ VƏ BİZ" KİTABINDAN QEYDLƏRİN AYDIN ÇALARLARI

zərərli məxluq olan Guntaya kim verəcəkdi? Özü də ayrı-ayrı mətnləri oxuduqca hiss edirik ki, Sabirin yazı tərzii xalqa uyğundur. O xəlqi sənətkar olduğu üçün onun yazısı da, fikirləri də xəlqi mahiyyət daşıyır.

S.Rüstəmخانlinin çox dəyərlili düşüncələrini necə davam etdirməyəsən? Əslində bizim məqsədimiz elə bundan ibarətdir ki, onun mübarizə yolunu, bu mübarizədəki məntəliyini oxucuların diqqətinə çatdırmaq. S.Rüstəmخانli sələfi Sabirə, Mirzə Cəlilə söykənək yazır: "Onun tələbləri demokratik islahatların aparılması idi. Səttar xan tapədən dırmağa bir türk idi, "türk qəhrəmanı" idi, onun ordusu yalnız türklərdən təşkil olunmuşdu və o özünü siyasətçi yox, əsgər sayırdı. 48 illik ömrünün çoxunu at belində keçirmişdi və şöhrəti bütün dünyaya yayılmışdı. Səttar xan Təbrizdə buraxılış satirik "Azərbaycan" dərgisinin ilk sayını əlinə alanda "Bu gün Azərbaycan xalqının milli bayramıdır" demiş və ağlamışdı. Bütün bunlar göstərir ki, onun əsas hədəfi Azərbaycanın xoşbəxtliyi olmuşdur, öncə on il qaçaqçılıq edərək, yerli hakimlərə qarşı vuruşmuş, sonra ortaya çıxıb böyük bir xalq ayaqlanmasına başçılıq etmiş və xalq arasında əsl bir Azərbaycan-türk qəhrəmanı kimi tanınmışdır. Məşrutə hərəkətini diqqətlə izləyən üç böyüyümüzü də xatırlayaq: Cəlil Məmmədquluzadə Səttar xanın apardığı mübarizənin ən ağır günlərində-1909-cu ilin 11 yanvarında yazırdı: "Bu günlərdə İranda istibdad və ədalət bərk çarpışır, yekə bir millətin dini, namusu, hüququ, vətəni təhlükədədir... Bu gün Kərbəla meydanı Azərbaycandakı vətənpərvərlik meydanıdır. Hər kimin ürəyində bir cüzi din, namus, vətən hissi varsa onların qeydində qalmalıdır. Axtımalı qanlarımız, ehsan etməli pullarımız varsa, gözümüzün qabağında ürəklər parçalayan Azərbaycan matəngəhi durur." Bu sözlərlə Mirzə Cəlil Cahil həmvətənlərinin imam əşiqiyini milli əşiqiyə çevirməyə çalışır və onlara öz əsl "imamlarını" nişan verir. Böyük Sabir də Səttar xanın qəhrəmanlığını görmüş və yaradıcılığı üçün istisna olan ciddi bir tərzdə möhtəşəm şeirində:

Həq mədədkar oldu Azərbaycanda Ətrəkina Ali Qacarın protest etdiələr Zöhhakına Ol şəhidanın salam olsun rəvəni pakına... deyərək, Səttar xanı salamlamışdır:

dir:

Çox yaşa, dövlətli Səttar xan əfəndim, çox yaşa!.. Məlumdur ki, bu duyğular, düşüncələr Sabirin ruhuna elə sələflərindən gəlir, varisləklə keçir. Vaxtı ilə M.Ə.Sabirin Sərdari milliyyə həsr olunmuş əsəri dillər əzbəri olmuşdu. Əslində M.Ə.Sabirin Sərdari milliyyə həsr olunmuş möhtəşəm əsəri xalqın qəhrəmanlıq obrazının ən ali səviyyədə tərənnümü idi. Bu da onu göstərir ki, hələ Səttar xanın öz zamanında xalqın ruhuna bağlı olan sənətkarlar öz qəhrəmanlarının yolunu bütün aydınlığı ilə dərk etmiş, öz sözləri ilə ona dayaqlı durmağa, mənəvi yardımçı olmağa çalışmışlar.

XX əsrin əvvəllərində baş verən hadisələrə Azərbaycan xalqının siyasi fenomenlərindən biri M.Ə.Rəsulzadə də biganə qaimayıb. O da Səttar xan inqilabının mahiyyətini yüksək qiymətləndirir. Bütün ölümlərə, faciələrə, məğlubiyyətlərə baxmayaraq, Səttar xanın rolunun necə tarixi əhəmiyyət daşıdığı onun qeydlərindən də görmək olar. S.Rüstəmخانli çox böyük sevgi ilə və ən başlıcası, yüksək publisistik ilhamla düşüncələrini davam etdirir. Və bu zaman M.Ə.Rəsulzadənin, M.Ə.Sabirin, C.Məmmədquluzadənin və digər bu kimi ziyalıların mövqelərini də müasir oxucunun diqqətinə çatdırır: "Məmməd Əmin Rəsulzadə Səttar xan inqilabını yaxından izləmiş və 1914-cü ildə Səttar xanın ölüm xəbərini eşidəndə yazmışdı: "Səttar xan əvvəlki şöhrətlə müttənasib, parlaq bir nəticə əldə edə bilmədisə, bunda... yetişdiyi mühit və mühitin giriftar olduğu siyasi və ictimai şərtləri müqəssirdir". Bundan gözəl demək olmaz və mən də tarixə məhz bu cür yanaşılmasının tərəfdarıyam... Tariximizdə bir inkarolunmaz böyüklərinin, o dövrün canlı şahidlərinin fikirlərindən sonra Səttar xan haqqında "bunun harası qəhrəman idi?" sorusuna cavab verməyi buraxıram sənin öz vicdanının öhdəsinə... Hər halda, etiraf edərsən ki, Cəlil Məmmədquluzadə, Mirzə Ələkbər Sabir və Məmməd Əmin Rəsulzadə o hadisələrə daha yaxından izləyir və Səttar xanı sənədən, mənədən daha yaxşı tanıyırdılar...". Bu qeydləri oxuduqca qəlbimiz titrəyir. İndi artıq əbədiyyətdə uyuyan qüdrətli oğulların öz idealları uğrunda canlarından keçərək Guntay kimi bir mənfurun bir

zaman səhnəyə çıxıb tarixə necə ləkə ata biləcəyini düşündürdülərmi?

Zənnimcə, G.Gəncəlinin düşüncələrinə qida verən və onu düşmən dəyirmanına su tökməyə vadar edən uşaq ünsürlərin təsiri də az deyil. Onlar öz düşmənçilik siyasətlərini bu gün də yeritməkdə davam edirlər. Yəqin ki, S.Rüstəmخانli Səttar xanın son andakı tale yolunu işıqlandırarkən bu hadisələrin qanlı cərəyanında erməni amilinin olduğunu da diqqətə çəkmək istəyib.

Onun qeydlərindən belə anlaşılır ki, ermənilər bütün tarixi şanslardan istifadə edərək Azərbaycan xalqının oğullarını ləkələmək, onları xalqın gözündən salmaq məqsədi güdüb, bununla da tarixin gedişatına zərbələr vurmağa çalışıblar. Əlbəttə, mənəvi baxımdan. Amma unutmmaq olmaz ki, tarixi danmaq kimsəyə müəssər olan keyfiyyət deyil. S.Rüstəmخانlinin qeydlərində parlaq, nikbin notlar az deyil. O tutarlı faktlarından sonra inamly qeydlərə mülahizələrini açıqlayır: "Bildiyin bir şeyi də əlavə edim ki, Səttar xanı yaralayan və dörd il sonra qətlə yetirən də vaxtilə ona quyruq bulamış daşnak Yəpremə Davityan olmuşdu. Xiyabaniyə münasibətini daha sərtid: "Səfəvi mollası", "erməni casusu", "çirkin və qaranlıq düşüncəli", "sovet yanlısı" və s. Bunları yazanda əlin heçmi əsmədi? Axı bu qədər olmaz! O necə erməni casusudur ki, erməni Yəpremə tərəfindən həbs ediləcəyindən qorxub Qafqaza qaçmışdır. Bütün dindarlara, Allah adamlarına, din alimlərinə "Səfəvi mollası" damğası vurmağa da tələsmə. Əmmamələr altında parlaq zəkalar da gəzlənib". Bəli, bu qeydləri oxuyanda qəlbim riqqətə gəldi. Və özümdən asılı olmayaraq, parlaq zəkaların yenə olacağını inamly yazan S.Rüstəmخانliyə qəlbimin səsi ilə əhsən dedim.

S.Rüstəmخانlinin çox dəyərlili publisistik əsərləri var. Onun "Bu sənin xalqındır" adlı möhtəşəm bir kitabı da xalqımızın stolüstü oxu mənbəyidir. Ancaq mən bu gün S.Rüstəmخانlinin "Milli taleyimiz və biz" kitabı ilə bağlı düşüncələrimin birinci yazısını qələmə aldım.

Onu da qeyd edim ki, S.Rüstəmخانlinin "Milli taleyimiz və biz" kitabına başqa ciddi mətləblərdən də söhbət açılır. Xüsusilə Babəklə bağlı qeydləri xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Mən bu bərdə düşüncələrimi mütləq yazmağa çalışacam.

Ancaq bir şeyə təəssüf elədim; S.Rüstəmخانli G.Gəncəliyə münasibətdə yüksək mədəniyyət göstərir. Hətta bəzən ona "əzizim" deyə də müraciət edir. Məlumdur ki, G.Gəncəli nə Sabir Rüstəmخانlinin, nə də bizim özümüzə ola bilməz.

Əzizim S.Rüstəmخانli bizim özümüzə sənə. Müstəqil Azərbaycanın tale yolunu aydınlıqla keçən nəsillər sənə çox inanır. Yəqin ki, müstəqilliyimizin qorunub-saxlanması da sənə mənəvi mühitinin gücündən az faydalanmayacaqlar.